

**NIEUWSBRIEF
HELIKON UTRECHT
Maart 2023**

Beste Helikonbezoeker,

Het oude postkantoor aan de Neude in Utrecht is recentelijk omgebouwd tot bibliotheek. Tussen de bedrijven door bezoek ik die geregeld, en wat een genot is dat! Bladerend in een enorm boek over het werk van de Britse fotograaf Sir Cecil Beaton (1904 -1980) zag ik parallellen met het nieuwe Helikon-programma. Beaton was portretfotograaf van beeldend kunstenaars, acteurs, musici, leden van vele koningshuizen en andere kopstukken. Hij was tevens decor- en kostuumontwerper. Vooral zijn vroege werk is theateraal, later maakt hij foto's zonder al teveel poespas. Het boek is een lange parade van beroemdheden die hij gedurende de 20^e eeuw met zijn Rolleiflex vastlegde. Drie daarvan komen ook terug in Helikon-lezingen dit voorjaar: Koningin Elizabeth II, Pablo Picasso en Henry Moore. De lezingen over deze drie figuren worden later in deze nieuwsbrief uitgelicht. Tegenwoordig horen we maar al te vaak woorden als 'iconisch' en 'legendarisch' vallen, maar het staatsieportret dat hij in 1953 maakte ter gelegenheid van de kroning van Koningin Elizabeth II verdient die woorden in de overtreffende trap.

Je kunt er langdurig naar staren, naar dit bijna lichtgevende staatsieportret. Niet alleen door de blik van Elizabeth - in één woord *sincere* -, maar ook vanwege haar mantel met hermelijnen bontrand, die terugkeert in die enorme kroon met edelstenen als stukjes geconfijt fruit, de gouden scepter, de fonkelende rijksappel. En dan nog de vaandels en hoge ramen en gewelven links, die bijdragen aan haar hemelse verhevenheid. Zaterdag 6 mei wordt haar zoon, Charles III, gekroond in de Westminster Abbey te Londen. We zijn benieuwd naar het aanstaande staatsieportret van Charles. Zou de nieuwe hoffotograaf erin slagen om deze luisterrijke versie van Beaton te benaderen?

Koningin Elizabeth II, door Cecil Beaton, 1953,
Victoria and Albert Museum, Londen.

Op **vrijdag 21 april**, twee weken voor de Britse plechtigheid, zal Piet Leupen, emeritus hoogleraar middeleeuwse geschiedenis, van 14.00 tot 16.00 uur in Cervantes aan het Domplein, een lezing houden over de achtergronden of misschien juist: de legitimering van het koningschap in westerse monarchieën. Waarop baseren de vorstenhuizen hun bestaan? De historische wortels van de koningshuizen en de macht van de Windsors en de Oranje-Nassaufamilie zullen de revue passeren. Deze lezing wordt gehouden aan de vooravond van de verschijning van Leupen's nieuwste publicatie getiteld *Middeleeuws koningschap. Op zoek naar de wortels van de West-Europese monarchie*. Voor meer info zie: <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/koning-bij-de-gratie-gods>.

I Vermeer, Vrel & Rafaël

In de maand maart hebben we twee lezingen over Vermeer op de rol staan, één over een interessante voorloper van hem: Jacob(us) Vrel en één over de Italiaanse schilder Rafaël.

- **Johannes Vermeer: subliem en verstild, lezing door Thea Willemsen**

Geen nood voor wie geen kaarten voor het Rijksmuseum heeft kunnen bemachtigen! Aanstaaende **vrijdag 10 maart**, aan het Domplein, van 14.00 – 16.00 uur, komt Thea Willemsen voor Helikon vertellen over alle werken van Vermeer die zij heeft gezien in het Rijksmuseum in Amsterdam en De Prinsenhof in Delft, de twee musea waar momenteel een tentoonstelling over Johannes Vermeer loopt. Zie voor meer informatie: <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/johannes-vermeer-subliem-en-verstild>.

- **Het geheim van Jacobus Vrel, lezing door Everdien Hoek**

Het Mauritshuis in Den Haag heeft diepgaand onderzoek gedaan naar het werk van een tot nu toe nogal mysterieuze voorloper van Vermeer: Jacob(us) Vrel. Een aantal werken werd ten onrechte niet aan hem toegeschreven. Hooguit een enkeling is bekend met het doek van Vrel hieronder, getiteld *Vrouw op een stoel, kijkend naar een kind achter het raam*. (Ongedateerd, Fondation Custodia, collectie Frits Lugt).

Vrel: een nieuwe ster aan het firmament van de 17^e eeuwse schilders. Hij was er altijd al, maar gaat nu door de vondsten opgedaan in recent onderzoek en door deze tentoonstelling helderder schijnen. Everdien Hoek ging er kijken en zal op **vrijdag 17 maart** van 14.00 - 16.00 uur in Cervantes over deze unieke tentoonstelling vertellen en de nieuwe ontdekkingen rond leven en werk van Jacob Vrel met ons delen. Zie ook: <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/het-geheim-van-jacobus-vrel>.

- **Rafaël, Rome's wonderboy, lezing door Henny Molenaar**

Op 6 april 1520 stierf Rafaël Sanzio da Urbino, op zijn 37e verjaardag. Deze gebeurtenis dompelde heel Rome dagenlang in diepe rouw. Wie was deze wonderboy van Rome, absolute lieveling van twee opeenvolgende pausen? In deze lezing schetst Henny Molenaar aan de hand van de levensbeschrijving van Rafaël door Giorgio Vasari zijn artistieke ontwikkeling tot meest gevraagde kunstenaar van de hoogrenaissance. Bekende maar ook minder bekende werken van hem zullen worden getoond en besproken op **vrijdag 24 maart** van 14.00-16.00 uur. Zie ook: <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/rafael-romes-wonderboy>.

Rafaël, *Zelfportret met een vriend*,
ook: *Dubbelportret*, 1518, Louvre Museum Parijs

- **De nieuwe Vermeer, lezing door Désirée Krikhaar**

Heeft u de afleveringen over de zes nieuwe Vermeers gevolgd op NPO1 op zondagavond? Een grote groep kunstenaars en amateur-kunstenaars probeert een aantal Vermeers waarvan we alleen de titel nog hebben uit oude archieven, te reconstrueren aan de hand van wat we nu weten over Vermeers kleurgebruik en voorwerpen uit zijn eigen huishouden die hij vaak gebruikte om af te beelden.

Désirée Krikhaar werkte mee aan de reconstructie van een van de zes vermiste doeken van Vermeer en komt vertellen over haar onderzoek naar *De drie Maria's bij het graf*, voor zover bekend het enige schilderij van Vermeer met een religieus thema. Hoe gaat zo'n reconstructie, die zij in samenwerking met Museum Catharijneconvent uitvoerde, in z'n werk en wat kwam eruit? U kunt alle details van haar vernemen op **vrijdag 31 maart**, van 14.00 - 16.00 uur, in Cervantes in Utrecht, zie ook <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/de-nieuwe-vermeer>.

II Excursie Hoge Veluwe en andere lezingen en themamiddagen

Dit voorjaar is nog een aantal andere activiteiten gepland:

- **Excursie Fernand Léger in Nationaal Park De Hoge Veluwe met Hans van der Gaarden**

Op **woensdag 22 maart** start om 11.00 uur vanaf Utrecht CS een dagtrip naar Otterlo. Hans van der Gaarden dook in het vroege werk van Fernand Léger en zal ons meer gaan vertellen over wat er voorafging aan de tentoonstelling *Léger en de daken van Parijs* en over een onlangs teruggevonden schilderij, getiteld: *Rook boven de daken van Parijs*, uit 1911. Dat en andere vroege werken van hem en van voorlopers als Paul Cézanne en tijdgenoten als Robert Delaunay zijn momenteel in het Kröller-Müller Museum te zien. Er zijn nog twee plaatsen beschikbaar, dus wees er snel bij! Inclusief lunch en borrel. Voor een uitgebreide beschrijving van de excursie, zie: <https://www.helikon-utrecht.nl/excursies/excursie-fernand-leger-en-nationaal-park-de-hoge-veluwe>.

- **Themadag Semana Santa: religie of folklore? door Marc De Kesel en Laurens ten Kate**

De eerste themadag vindt plaats op **7 april**, Goede Vrijdag, en is gewijd aan het fenomeen ‘Semana Santa’, de goede of heilige week voorafgaand aan Pasen, die vaak groots gevierd wordt in Spaanstalige landen.

Marc De Kesel en Laurens ten Kate bespreken met behulp van tekst, muziek, schilderijen en filmfragmenten de schitterende maar soms ook schamele processies waarmee de heilige week gevierd wordt, door gelovigen en ongelovigen. Ze leggen verbindingen met de oude muzikale tradities van de Via Crucis, en gaan in op de rol die lijden, geweld en erotiek spelen in het christendom. Deze themadag (inclusief lunch) duurt van 11.00 -16.00 uur en is georganiseerd in samenwerking met Instituto Cervantes, zie voor meer informatie: <https://www.helikon-utrecht.nl/themadagen/religie-of-folklore>.

Semana Santa in Sevilla 2022 (bron Instagram @detrianasevilla)

- **Leven en werk van Sofonisba Anguissola door Lisette Le Blanc**

Rijksmuseum Twenthe toont voor het eerst in Nederland het werk van de bijzondere Italiaanse schilder Sofonisba Anguissola, die leefde van circa 1532 tot 1625.

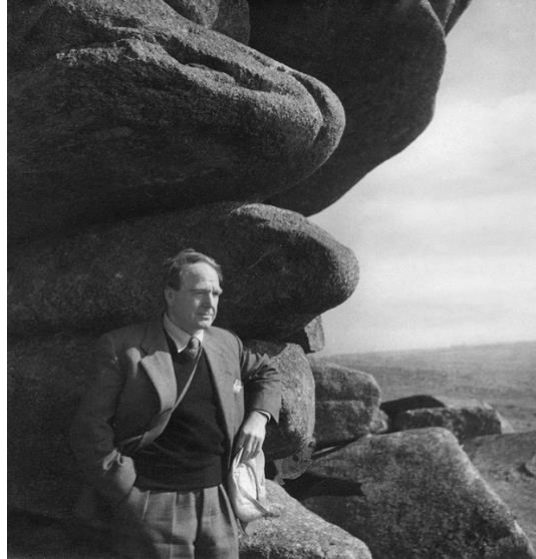
Na haar dood raakte haar werk rap in de vergetelheid, waardoor werken van haar hand zelfs werden toegeschreven aan El Greco en Titiaan. Dit staat in schril contrast met de grote bekendheid die zij tijdens haar loopbaan genoot vanwege haar levensechte portretten. De beroemde kunstenaar Michelangelo Buonarroti prees Anguissola’s manier van werken: zij brengt emoties in haar werk zó tot uitdrukking, dat de geportretteerden lijken te ademen. Lisette le Blanc bespreekt het werk en leven van een van de meest succesvolle portrettisten van haar tijd. Deze lezing vindt plaats op **vrijdag 14 april**, van 14.00 – 16.00 uur in Huize Gaudeamus in Bilthoven. Zie ook: <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/sofonisba-anguissola>.

- **Picasso: de oude meester door Everdien Hoek**

In april is het vijftig jaar geleden dat Pablo Picasso op 91-jarige leeftijd in Mougins overleed. Met een golf van tentoonstellingen wordt dit feit in zowel Europa als Amerika herdacht. Picasso is in de loop van zijn kunstenaarsbestaan uitgegroeid tot de personificatie van wat gemakshalve ‘Moderne Kunst’ wordt genoemd. In de jaren vijftig sprak men zelfs van de ‘Picasso-stijl’. Levenslust, altijd al de motor van zijn creativiteit, werd later in zijn leven meer dan ooit zijn drijfveer. In deze lezing zal Everdien Hoek op **woensdag 3 mei** van 14.00 – 16.00 uur in Cervantes in Utrecht in kort bestek een overzicht van zijn carrière geven. We beschouwen in het licht van het icoon ‘Picasso’ zijn late kunstenaarschap. Zie ook: <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/picasso-de-oude-meester>.

- **Henry Moore's 'Reclining figures' door Hans van der Gaarden**

De Britse beeldhouwer Henry Moore (1898-1986) is vooral bekend om zijn liggende figuren. In veel van zijn sculpturen valt een menselijke figuur te herkennen die ontspannen achterover ligt en met een arm op de aarde rust.

Henry Moore in Yorkshire door Cecil Beaton, 1956
Bron: Henry Moore Foundation, Hertfordshire, Engeland

Na de oorlog maakt Moore ook grote bronzen sculpturen die altijd een natuurlijke, 'omhullende' vorm hebben. In 1955 wordt in (herrijzend) Rotterdam de muur van het Bouwcentrum gedecoreerd met een bakstenen muurreliëf van Henry Moore: de 'Muur van Moore'. Menselijke en natuurlijke vormen doemen op uit het metselwerk. Bij Henry Moore zijn menselijke vormen en de omgeving op een vanzelfsprekende en ontspannen manier met elkaar verbonden. Zijn beeldhouwwerken brengen in herinnering dat wij verbonden zijn met de natuur. Hans van der Gaarden vertelt u op **vrijdag 12 mei** van 14.00 – 16.00 uur in Huize Gaudeamus, een fraaie villa in het groene Bilthoven, honderduit over de machtige beelden van Henry Moore.

Zie ook: <https://www.helikon-utrecht.nl/lezingen/henri-moore-reclining-figures>.

- **Themamiddag over het sublieme door Annet Goudriaan**

Tijdens deze themamiddag gaan we ons vanuit twee invalshoeken met het sublieme bezig houden. Subliem is een aanduiding voor een ervaring waarin het schone samengaat met het angstaanjagende, het overweldigende en het ontzagwekkende.

Allereerst zullen we aan de hand van het denken van filosofen als Burke en Kant en romantische schrijvers als Wordsworth en Coleridge een aantal kunstwerken beschouwen die met het sublieme in verband worden gebracht: William Turners *Slavenschip* en Casper David Friedrich's *Wanderer über dem Nebelmeer*. Ook zullen we kijken naar wat hedendaagse kunstenaars als Vivian Ammerlaan en Guido van der Werve ons over het sublieme te zeggen hebben. Vervolgens gaan we met elkaar in (socratisch) gesprek over de vraag wat het sublieme – als esthetische ervaring – voor ons betekent. Deze themamiddag vindt plaats op **vrijdag 19 mei** van 13.00 tot 16.30 uur in Cervantes, inclusief een high tea halverwege. Voor meer info: <https://www.helikon-utrecht.nl/themadagen/het-sublieme-eeen-kunstfilosofische-verkenning>.

IV Engelenpost : troost

Ditmaal geen gedicht met engelen maar één waarin een koning voorkomt, namelijk koning Saul uit het eerste Bijbelboek van Samuël. Jan Emmens (1924-1971) was dichter, maar ook kunsthistoricus en was als Rembrandt-expert verbonden aan de universiteit van Utrecht. Hij schreef een gedicht over een schilderij van Rembrandt uit circa 1658, dat een memorabel verhaal uit de Bijbel illustreert.

Meesterwerk

Wat nu de Saul van Rembrandt betreft,
mij ontbreekt het wel eens aan een tulband en iemand
die harp of harpsichord voor mij speelt,
aan een scepter en een bescheiden gordijn
waarmee ik tranen kan drogen.

Jan Emmens, *Autobiografisch woordenboek*. Amsterdam, 1963

Rembrandt, *Saul en David*, Mauritshuis Den Haag

We laten in dit korte bestek buiten beschouwing waarom Saul zijn speer tweemaal naar de harpspelende David werpt en hem bijna treft. Wat het gedicht van Emmens oproept is een behoefte aan troost. Daar had hij zijn redenen voor, zoals er vandaag ook genoeg redenen zijn om troost te zoeken.

Soms hoor je in het tijdsbestek van een week van drie mensen om je heen dat het niet goed gaat met ze. Ze zijn ziek of ze hebben een verlies te verwerken. In dit verband kan ik een pas verschenen boek van de Belgische psychiater Dirk de Wachter van harte aanbevelen. De Wachter weet sinds kort dat hij een slechte vorm van kanker heeft. Terwijl hij beroepsmatig telkens mensen gerust moet stellen, gaat hij in *Vertroostingen* (2022) op bewonderenswaardige manier in gesprek met zijn eigen ervaringen met troosten en getroost worden.

Hij onderscheidt twee soorten troost. De eerste soort is de troost die zich buigt over existentieel verdriet: liefdesverdriet of verdriet om het verlies van een dierbaar iemand. De tweede soort troost is die je overvalt. Het is de troost die we nodig hebben om te verdragen dat ons bestaan op aarde eindig is. De troost voor de eindigheid van het leven manifesteert zich in het religieuze en in de kunst. Het religieuze kan troost bieden zo stelt De Wachter, maar in onze gesecculariseerde tijd staat dat model op de helling. Het ontbreekt ons aan een gordijn waarmee we tranen kunnen drogen, zoals Emmens dicht.

Wat is er dan nog wel? 'Dan is er kunst', zo schrijft De Wachter. 'Kunst heeft de plaats van het religieuze overgenomen. [...] De mens is een spiritueel wezen en dat moeten we onderkennen. Anders worden we ziek. Er is een universele behoefte aan troost voor het bestaan'.

V Inschrijven en contact

Via de website www.helikon-utrecht.nl kunt u zich inschrijven voor onze activiteiten. Inschrijven kan ook per e-mail: info@helikon-utrecht.nl. Graag de nummers en titels vermelden van de activiteiten waaraan u wilt deelnemen.

Heeft u een vraag of een idee voor een interessante lezing of excursie? Bel dan naar Helikon, telefoon: **030 – 2730 362 of 06 - 250 488 75.**

Hopelijk tot spoedig ziens, met hartelijke groet, ook namens alle Helikondocenten en -medewerkers,

Heleen Rippen

Wilt u deze nieuwsbrief niet meer ontvangen? Of wilt u zich afmelden voor schriftelijke berichten en/of mailingen van Helikon? Stuur u dan een e-mail naar: info@helikon-utrecht.nl.